

Україні. Дослідження історичного досвіду ГСРР також дозволяє краще зрозуміти механізми функціонування квазідержав на сучасному етапі та їхню роль у реалізації зовнішньополітичних стратегій держав-кураторів.

Степан Василюшин (Тернопіль)
РОЗВИТОК МЕРЕЖІ ТА СОЦІАЛЬНЕ СПРЯМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В ТАРНОПІЛЬСЬКОМУ
ВОЄВОДСТВІ (1919–1939 РР.)

Проблематика становлення та розвитку професійно-технічної освіти у міжвоєнній Польщі, зокрема на теренах Східної Малополющі, посідає важливе місце у вивченні соціокультурних і освітніх процесів регіону. Тернопільське воєводство, як адміністративно-територіальна одиниця Другої Речі Посполитої, було простором активного перетину економічних, етнокультурних та політичних інтересів, що безпосередньо впливали на формування структури професійного шкільництва. У період 1919–1939 рр. професійно-технічна освіта виконувала не лише економічну, а й виразно соціальну функцію, стаючи інструментом реалізації державної політики у сфері «соціальної інженерії» та колонізаційного впливу на місцеве населення.

Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного аналізу функціонування мережі професійно-технічних навчальних закладів у Тернопільському воєводстві як складової частини освітньої системи Другої Речі Посполитої. З'ясування особливостей їхньої організації, змісту навчальних програм і соціального спрямування дає змогу глибше осмислити освітню політику польської влади щодо українського населення, а також механізми формування професійних кадрів для місцевої економіки.

Початковий етап становлення системи професійно-технічної освіти на території Тернопільського воєводства (1919–1932 рр.) характеризувався фрагментарністю організаційних засад, нестабільністю фінансування та відсутністю цілісного нормативно-правового регулювання, що зумовлювало повільне формування державної політики у цій сфері. Після відновлення незалежності Польщі у 1918 році новостворена держава зіштовхнулася з потребою уніфікації освітніх систем колишніх імперій – Австро-Угорської, Російської та Пруської, – які відрізнялися структурою, мовою навчання та підходами до професійної підготовки. У цьому контексті професійно-технічна освіта опинилася на периферії державних пріоритетів, поступаючись загальноосвітній та гімназійній школі, що сприймалися як ключові засоби формування польської національної ідентичності.

У 1919–1932 рр. професійно-технічна освіта не мала виразно окресленого інституційного статусу, що проявлялося у «значній хаотичності» мережі навчальних закладів і «недосконалості правового регулювання» (визначення сучасників). Відсутність єдиних програм, навчальних стандартів і централізованого контролю призводила до неузгодженості між підготовкою фахівців і реальними потребами регіональної економіки. У структурі воєводства не існувало сталої системи професійного шкільництва – окремі школи відкривалися на базі місцевих ініціатив, товариств ремісників чи церковних громад, проте їхня діяльність часто мала епізодичний характер через обмежене фінансування та кадровий дефіцит.

У суспільстві домінувала тенденція орієнтації молоді на здобуття гімназійної освіти, яка вважалася більш престижною та відкривала шлях до університетських студій і службової кар'єри. Натомість професійне навчання, особливо у ремісничо-технічних школах, сприймалося як «нижчий» освітній

щабель, призначений для соціально менш забезпечених верств. Такий підхід гальмував розвиток фахової підготовки робітничих кадрів, що у свою чергу стримувало модернізацію економіки регіону.

До 1932 року розвиток професійно-технічної освіти в Тернопільському воєводстві переважно спирався на приватну ініціативу, діяльність громадських об'єднань і місцевих органів самоврядування. Особливу роль у цьому процесі відігравали українські та польські культурно-освітні товариства, які, керуючись власними національними чи конфесійними пріоритетами, створювали навчальні осередки для підготовки кваліфікованих ремісників, техніків і працівників сільського господарства. Проте така ініціативність не могла компенсувати відсутність системного державного підходу, а освітня політика центральної влади залишалася непослідовною, зосередженою переважно на адміністративному управлінні без вироблення чітких стратегічних орієнтирів.

Отже, перший етап розвитку професійно-технічної освіти у Тернопільському воєводстві можна визначити як період пошуку, інституційної неупорядкованості та переважання стихійних форм організації навчального процесу. Саме в цей час закладалися передумови для подальших реформ, які у 1930-х рр. мали на меті перетворити професійну школу з маргінального елемента освітньої системи на структурно впорядкований і суспільно значущий компонент державної освітньої політики.

Освітня реформа 1932 року, започаткована Міністерством віросповідань і народної освіти Другої Речі Посполитої, стала поворотним моментом у становленні національної системи освіти, включно з її професійно-технічним сегментом. Вона була спрямована на уніфікацію шкільної мережі, модернізацію навчальних програм і підпорядкування освіти стратегічним завданням державного розвитку. Прийняття Закону «Про організацію системи освіти» від 11 березня 1932 р. (т.зв. «реформи Єнджеєвича») започаткувало процес систематизації та інституціоналізації професійно-технічної освіти, визначивши її як один із ключових інструментів державної політики з підготовки кваліфікованих кадрів для потреб національної економіки, а також засіб формування соціально активного громадянина.

Реформа 1932 року заклала підвалини ієрархічно впорядкованої системи освіти, яка включала початкову, загальну, середню та професійну школи. Професійно-технічна освіта отримала чітке правове унормування, що передбачало визначення її типології, завдань і підпорядкування державному контролю. Основною метою діяльності професійних навчальних закладів проголошувалася підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно інтегруватися у господарське життя держави. Відтепер освітній процес мав забезпечувати гармонійне поєднання теоретичних знань, практичних умінь і соціально-громадянського виховання, спрямованого на виховання дисциплінованого, лояльного до держави та працездатного громадянина.

Відповідно до положень реформи, у структурі професійної освіти виокремлювалися три основні типи закладів:

Школи донавчання – короткострокові навчальні інституції, призначені для підвищення кваліфікації робітників і ремісників, які вже мали певний фаховий досвід.

Школи основного типу – середні професійні заклади, що забезпечували комплексну підготовку учнів за певним фахом, поєднуючи навчання з виробничою практикою.

Школи професійного навчання – спеціалізовані установи прикладного характеру, зорієнтовані на підготовку кадрів для конкретних галузей промисловості, сільського господарства, торгівлі чи ремісництва.

Запровадження чіткої типології створювало умови для стандартизації навчальних планів, підвищення якості освіти та оптимізації кадрової підготовки. Водночас професійна школа розглядалася не лише як економічний, але й як соціальний інститут – покликаний забезпечувати «соціальну структурування» населення, формуючи нові моделі трудової поведінки та громадянської свідомості.

Для територій із багатонаціональним складом населення, зокрема Тернопільського воєводства, реформа мала додатковий ідеологічний вимір. Під впливом урядових директив професійна освіта ставала інструментом утвердження польської культурної та мовної домінанти, що виявлялося у змісті навчальних програм і принципах виховання. Проте, попри цей аспект, саме після 1932 року професійно-технічне шкільництво в регіоні отримало більш упорядковану організаційну структуру, стабільні джерела фінансування та перспективу розвитку, що заклало основу для подальшого розширення його мережі у другій половині 1930-х рр.

Мережа професійно-технічних навчальних закладів Тернополя у міжвоєнний період відзначалася значним рівнем диверсифікації профілів та функціональною спрямованістю на потреби регіональної економіки, що відповідало загальноєвропейським тенденціям розвитку фахової освіти першої половини ХХ ст. В умовах переважно аграрної економіки Тернопільського воєводства особливого значення набували школи, які забезпечували підготовку кадрів для промислового, ремісничого та сільськогосподарського секторів. З одного боку, це сприяло модернізації виробництва, а з іншого – виконувало важливу соціально-інженерну функцію, формуючи нову систему професійних ієрархій і забезпечуючи контрольоване «перевиховання» населення у дусі державницької лояльності.

У місті Тернополі діяла розгалужена мережа навчальних закладів різних типів, серед яких ткацька школа, жіночі професійні школи, промислові школи та сільськогосподарські школи. Їхня діяльність сприяла не лише професійній підготовці молоді, а й підвищенню соціальної мобільності окремих верств населення. Наявність жіночих професійних шкіл є показовою у контексті зміни ролі жінки в суспільстві: вони надавали можливість отримати фах у галузях домашнього господарства, шиття, ткацтва чи торгівлі, що відповідало концепції «виховання працелюбної громадянки держави».

У межах Тернопільського воєводства функціонували також заклади підвищення кваліфікації та післяшкільного навчання – у Бережанах, Чорткові, Кам'янці Струмінській і Тернополі, а також Господарська семінарія в місті Язлівці, яка забезпечувала підготовку управлінських кадрів для сільськогосподарського сектору. Таке розширення мережі свідчить про поступову інституціоналізацію професійного шкільництва, орієнтованого на задоволення локальних потреб ринку праці.

Водночас професійно-технічна освіта в регіоні мала чітке політичне забарвлення, зумовлене етнонаціональною політикою польської держави у Східній Малопольщі. Міністерство віросповідань і народної освіти розробляло комплексні плани розвитку професійної освіти та системи підвищення кваліфікації, спрямовані на зміцнення польського етнонаціонального елемента в економічному та соціальному житті краю. Пріоритетними визначалися напрями сільського господарства, торгівлі та

промисловості, у яких, за задумом уряду, мала формуватися лояльна до держави, кваліфікована робоча сила.

Одним із важливих завдань освітньої політики цього періоду було забезпечення кадрової стабільності та утримання фахівців у регіоні, що мало подвійний ефект: з одного боку, стимулювало економічний розвиток Східної Малопольщі, а з іншого – сприяло закріпленню польського соціального прошарку в стратегічно важливих адміністративних центрах, зокрема у Тернополі. Таким чином, професійна школа виконувала функцію не лише освітньо-економічну, а й етнополітичну, стаючи інструментом реалізації державної стратегії соціальної структуризації населення на «східних кресах».

Соціальне спрямування професійно-технічної освіти на території Тернопільського воєводства у міжвоєнний період мало виразний колонізаційний характер, що цілком відповідало загальній парадигмі освітньої політики Другої Речі Посполитої на «східних кресах». Польська держава розглядала систему освіти – як загальної, так і професійно-технічної – не лише як засіб економічного розвитку, а й як інструмент соціальної інженерії, спрямований на «соціальну структуризацію населення» та консолідацію польського етнонаціонального чинника в адміністративно периферійних регіонах. Через механізми шкільної політики держава прагнула сформувати нову соціальну ієрархію, у якій польський елемент відіграв провідну роль у сфері управління, промисловості та освіти.

Цей підхід чітко простежується у змісті навчальних програм професійних шкіл, що поєднували фахову підготовку з ідеологічним компонентом. До навчальних планів включено дисципліни, покликані формувати у молоді лояльність до держави, зокрема такі предмети, як «наука обивательства» (виховання громадянської свідомості) та «наука про Польщу», що охоплювали історію, географію, суспільні основи державності й елементи морального виховання у дусі польського патріотизму. Таким чином, професійна школа виступала не лише місцем набуття фахових компетенцій, а й осередком політичного та культурного впливу, через який держава реалізовувала завдання формування лояльного соціального середовища.

У відповідь на асиміляційний характер урядової освітньої політики українська громада Тернопільського воєводства активно розвивала альтернативну мережу приватного професійного шкільництва, фінансованого переважно за рахунок громадських організацій та благодійних фондів. Провідну роль у цьому процесі відігравало товариство «Рідна школа», яке забезпечувало створення та утримання українських освітніх закладів, зокрема професійного типу. Одним із таких осередків стала чоловіча фахово-доповнююча школа в Тернополі, яка функціонувала як простір не лише професійного навчання, а й збереження української мови, культури та національної свідомості.

Українські громадські діячі та освітні товариства неодноразово порушували питання нерівності у фінансуванні та відсутності державної підтримки українськомовного професійного шкільництва. Зокрема, вони наголошували на необхідності створення рільничої (сільськогосподарської) школи, про заснування якої польська адміністрація періодично декларувала наміри, однак фактично не реалізовувала ці плани. Натомість державні ресурси спрямовувалися переважно на підтримку польських або колонізованих навчальних закладів.

Отже, розвиток професійно-технічної освіти у міжвоєнному Тернопільському воєводстві мав дуалістичний характер: з одного боку, він сприяв модернізації економіки та соціальної мобільності населення, а з

іншого – відображав глибокі етнонаціональні суперечності регіону. Для польської держави професійна школа була інструментом консолідації та асиміляції, тоді як для української громади – формою національного самозахисту та культурного спротиву, що дозволяла зберегти освітню автономію в умовах централізованої політики колонізації.

Іван Куций, Святослав Русенко (Тернопіль)

ТЕМАТИКА МИТНОЇ СПРАВИ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ 1919–1939 РР. У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

В умовах сучасного українського державотворення дослідницька увага науковців все частіше звертається до проблематики історичного минулого різноманітних державних інституцій на території України. Їхнє вивчення має не лише пізнавальний інтерес – воно покликане надати практичні аргументи в адміністративно-управлінських стратегіях організації відповідних інституцій сучасної України. Однією із таких інституцій, без якої неможливе економічне функціонування будь-якого державного організму, є, зрозуміло, митниця. У сучасній українській історіографії проблематика історії митної справи ще донедавна була недостатньо розробленою. Лише в останні десятиліття вона почала привертати до себе увагу відносно невеликої кількості українських вчених. Одним із вагомих аспектів цієї проблематики вважаємо функціонування митних інститутів та митної справи у державно-правових та соціально-економічних реаліях Польської Республіки міжвоєнного періоду. Саме ця тема в останні роки все частіше постає предметом наукових студій. Тому на сьогодні ми вже маємо деякий науково-дослідницький доробок, присвячений науковому вивченню окресленої теми. Ця ситуація ставить на порядок денний наукове завдання здійснити історіографічний аналіз наявних на сьогодні науково-дослідницьких праць та концептуальних поглядів стосовно зазначеної тематики.

Історіографічний аналіз варто розпочати із констатації такого факту, що наявний у нас науковий доробок аналізує досліджувану проблему у різних масштабах постановки дослідницьких тем. Насамперед зауважимо, що тематика митної справи Польської Республіки досліджувалася як у працях, присвячених загальним характеристикам суспільно-політичної чи соціально-економічної системи цієї держави, так і в рамках вузькоспеціалізованих досліджень які присвячені вивченням окремих аспектів митної справи.

Яскравим прикладом наукових праць першого підходу можемо вважати науковий доробок івано-франківської дослідниці Лідії Присташ, авторки дисертації “Апарат управління Західною Україною в складі Польщі (1921–1939)” (1998). Це дослідження характеризує насамперед широке коло проблем функціонування цілісної адміністративної системи міжвоєнної Польщі на українських землях. Лідія Присташ дослідила значну кількість засад та особливостей функціонування адміністративно-державного апарату, які безпосереднім чином характеризують функціонування власне митних органів Польської Республіки. Дослідниця аргументовано довела, що митна справа була не просто технічним механізмом збору податків, а інструментом політичного контролю та економічного тиску на українське населення. Тобто авторка підійшла до митної справи як до однієї із ланок, яка істотно доповнює загальну картину функціонування адміністративного апарату Польщі у західноукраїнському регіоні. Вона окреслила функції митних органів, їхню роль у загальнодержавній політиці Польщі, специфіку кадрової політики, зацентрувала на колоніальному характері митної політики держави. В своєму аналізі митниці дослідниця всіляко доводить думку, що ця служба (як